

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94: 329 (410) Лейб

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.50-62>

Ольга Бутурлімова, асп.

Історичний факультет

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЛЕЙБОРИСТСЬКОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Анотація. У статті розглядається процес організаційного становлення Лейбористської партії Великої Британії на поч. ХХ ст. Звертається увага на те, як формується ідеологія цієї політичної сили в 20-х рр. минулого століття. Аналізується роль Соціал-демократичної федерації, Фабіанського товариства, Незалежної робітничої партії (з 1900 р. Комітету робітничого представництва), які сприяли утворенню Лейбористської партії у 1906 р. Автор ставить за мету комплексно дослідити програмні документи цих організацій, їх діяльність на шляху перетворення з розрізнених профспілкових організацій та соціалістичних товариств, спочатку, у єдиний представницький центр робітництва, а далі у масову, широко представлену, національну, парламентську партію. В статті виокремлюються відмінності в соціальному складі цих товариств, наголошується на розбіжності соціалістичних поглядів і тактики досягнення кінцевої мети, як і сама кінцева мета.

Значну увагу приділено системі індивідуального та подвійного членства. Висвітлено вплив цієї системи на зміни в соціальному складі Лейбористської партії та її політичного центру на місцях.

Реорганізація партії у 1918р., розширення її соціальної бази, збільшення електорату після виборчої реформи 1918 р., послаблення ліберальної партії заклали сприятливі умови для подальшої еволюції організаційних та ідейних засад Лейбористської партії Великої Британії.

Ключові слова: *Лейбористська партія, Незалежна робітничка партія, Фабіанське товариство, Соціал-демократична федерація, Велика Британія.*

Період 20-х рр. ХХ ст. займає особливе місце в дослідженні однієї з найбільш впливових соціал-демократичних партій – Лейбористської партії Великої Британії. В цей час відбувається процес трансформації британської політичної системи, коли місце лібералів в двопартійній системі Великої Британії зайняла Лейбористська партія і за відносно короткий час, так звана «група тиску» перетворилася на партію, яка приблизно за тридцять років свого розвитку вже змогла сформувати свій перший уряд.

Становлення Лейбористської партії відбувалося в контексті загального розвитку робітничого та соціалістичного руху в Європі та Америці в останній третині ХІХ ст. Ці процеси особливо поштовхуються у 80-90і роки ХІХ ст., коли у Великій Британії масово виникають робітничі та соціалістичні організації – Соціалістична ліга (1884), Соціал-демократична федерація (1884), Фабіанське товариство (1884), Незалежна робітничка партія (1893) та інші.

За умов зростання політичної активності робітників у 1899 році на Британському конгресі тред-юніонів була схвалена резолюція про створення робітничої партії, яка б стала федерацією усіх соціалістичних і робітничих організацій та тред-юніонів. Така політична сила мала за мету «забезпечення якомога більшої кількості місць для представників робітничого класу в Парламенті» [1, с.105]. Так 26-27 лютого 1900 року в Меморіальному Холі на вулиці Харінгтон в Лондоні зібралися установчі збори Лейбористської партії.

129 делегатів представляли приблизно пів мільйона робітників Великої Британії. Результатом зборів було обрання Комітету робітничого представництва (Labour Representation Committee) [2, р. 4-7] Спочатку комітет складався з 41 профспілки (353 тис. членів) та з 3 соціалістичних товариств (Незалежна робітничка партія, Соціал-демократична федерація та Фабіанське товариство), які разом нараховували 23 тис. членів [3, с.14].

Слід звернути увагу на те, що Соціал-демократична федерація, Фабіанське товариство, Незалежна робітничка партія являли собою три різних форми соціалістичної думки.

Соціал-демократична федерація (СДФ) була першою соціалістичною партійною організацією у Великій Британії. Її засновником був Генрі Гайдман (1842-1921). Після невдалої спроби потрапити в Парламент, як незалежний представник консервативної партії, він у 1881 р. засновує Демократичну федерацію, яка у 1884 р. була перейменована в Соціал-демократичну федерацію. Партія була марксистською в своїх доктринах, а Гайдман, вперше спробував відстоювати свої марксистські погляди в Консервативній партії [4, р.13]. Сам Генрі Гайдман низько оцінював здатність робітничого класу до самоорганізації. Його спрощене трактування Маркса і поверхові ідеї розвитку індустріального суспільства знайшли інтерес серед сучасників, адже англійський переклад марксового «Капіталу» ще не був поширений [4, р.13]. Серед членів Соціал-демократичної федерації були Вільям Моріс, Джордж Лансбері, Елеонора Маркс, Джон Бьорнс, Том Ман, але більшість з них довго не затримувалась в лавах Федерації і утворювала власні соціалістичні осередки. Як підрахував Ф.Енгельс, в 1894 р. 1 мільйон членів пройшли через Соціал-демократичну Федерацію, проте лише 4500 залишилися в її лавах [4, р.13].

Поступово Соціал-демократична федерація зближується з Незалежною робітничою партією та її лідером К.Гарді, який з 1892 р. був членом Палати Громад, що стало значною перевагою для членів Соціал-демократичної Федерації. Бен Тілет, Джим Конел, Джордж Лансбері та деякі інші перейшли до

лав Незалежної робітничої партії. Соціал-демократична федерація увійшла до складу Незалежної робітничої партії. Г. Гайдман поступово втрачає свій вплив і в 1907 р. спочатку перейменовує групу в Соціал-демократичну партію, а в 1911 засновує нову організацію – Британську Соціалістичну партію. Ця політична сила виявилася недовговічною і у 1939 році остаточно приєдналася до Лейбористської партії.

Другою складовою майбутньої Лейбористської партії було Фабіанське товариство, засноване в 1884 р. Ця група, яка симпатизувала «намаганням середнього класу до поступового покращення своєї долі» і не визнавала шлях конфліктів і потрясінь, була названа на честь римського полководця Фабія Кунктатора (Повільного) за його повільну вичікувальну тактику [5, с. 54]

Фабіанцями стають Джордж Бернард Шоу, Герберт Уелс, Ані Безант, Сідней Олівер, Джеймс Рамзі Макдональд, Емеліна Панкхерст, Леонард і Вірджинія Вульф, Джон Мейнард Кейнс, Бертран Рассел та ін. Лідерами Фабіанського товариства були Сідней та Беатріса Вебб. Разом вони написали велику кількість досліджень і звернень присвячених розвитку промислової Британії. Ці діячі поширювали свої ідеї проводячи публічні лекції, видаючи велику кількість брошур, засновуючи бібліотеки.

Слід наголосити, що фабіанці не вважали соціалізм панацеєю від всіх хвороб людського суспільства. Вони думали, що соціалізм допомагає тільки тим, хто страждає від неправильної організації виробництва і від несправедливого у всіх відносинах розподілення благ[5, с. 59]. Фабіанці вважали свої ідеї природним розвитком ліберальної традиції. Бачили перенесення розвитку демократії з політичної до соціальної сфери, що згодом отримало назву соціал-демократія. Фабіанці були демократами, оскільки вони прагнули розширення права голосу, сподіваючись, що це забезпечить обрання соціалістів до Парламенту.

Необхідно звернути увагу і на те, що Фабіанське товариство протягом всього ХХ ст. ідейно впливало на Лейбористську Партію. Відомі лейбористські

прем'єр-міністри Джеймс Рамзі Макдональд, Клемент Етлі і більш сучасні Тоні Блер і Гордон Браун були і є членами Фабіанського товариства.

Третьою складовою Лейбористської партії стала Незалежна робітничка партія, яка була заснована на конференції в Бредфорі 14 січня 1893 р. 120 делегатів, які головним чином походили з промислових регіонів Півночі Англії та Шотландії, на чолі з К. Гарді ухвалили створення Незалежної робітничої партії. Її засновник Джеймс Кейр Гарді, робітник за походженням, в 1892 р. став членом парламенту як незалежний кандидат від лондонського округу Вест Хем [6, с.90]. Співзасновниками партії разом з К.Гарді були Роберт Смайлі, Том Ман, Джон Брюс Гласіп, Бен Тілет, Філіп Сноуден та Едвард Карпентер. Незалежна робітничка партія була головним джерелом соціалістичних впливів в британській робітничій партії.

Після створення Незалежної робітничої партії, яка була зобов'язана Фабіанському товариству своєю ідеологією, вперше було встановлено зв'язок партії з тред-юніонами, що дозволяло створити масову соціалістичну партію. Першочерговою метою Незалежної робітничої партії було прагнення розірвати чисельні політичні зв'язки, які об'єднували великі індустріальні організації з двома буржуазними партіями, і навчити ці організації займати незалежні позиції в політичних питаннях. Все це мало призвести до появи політичного робітничого руху. Під впливом Незалежної робітничої партії конгрес тред-юніонів в 1899 р. створив «Комітет робітничого представництва», та заклав першооснови незалежного робітничого руху. Таким чином, Незалежна робітничка партія може розглядатися як «мати» Лейбористської партії [7, с. 23], а поширення соціалістичних ідей у Лейбористській партії завжди залишалося головним завданням Незалежної робітничої партії.

Таким чином, можна стверджувати, що Соціал-демократична федерація, Фабіанське товариство та Незалежна робітничка партія стали організаційною та ідеологічною основою Комітету робітничого представництва, який було перейменовано в Лейбористську партію з нагоди отримання 29 місць на Парламентських виборах 1906 р. [8, р. 127] Під час утворення партії вона була

переважно робітничою за своїм складом, разом з тим, у цій політичній силі було закладено основи для більш широкого представництва в британському суспільстві.

Якщо аналізувати якісний склад Лейбористської партії, то слід сказати, що серед членів партії були й представники середніх прошарків, дрібна буржуазія та інтелігенція. Співвідношення цієї категорії населення з робітничою складовою постійно змінювалося, еволюціонувало, і ця еволюція – важливий елемент загального соціально-політичного розвитку партії. Необхідно звернути увагу на те, що ще на початку діяльності партії серед її членів значно переважає робітничий клас. Якщо врахувати, що Незалежна робітнича партія та Соціал-демократична федерація переважно склалися з робітників, а Фабіанське товариство хоч і було майже повністю представлено середніми прошарками, налічувало всього 900 членів. [9, р. 459]

Після виборів 1922 року лейбористи поступово перетворювались у правлячу партію. Як наслідок – значна кількість ліберально налаштованих реформістів з середніх та буржуазних прошарків ліберальної партії почала переходити до лав Лейбористської партії, де вони мали більше шансів для активної політичної діяльності та самореалізації. Цей процес «переливання крові» від лібералів до лейбористів переважно проходив на рівні партійного керівництва [3, с. 20].

Поповнення лав лейбористів середнім класом пов'язано з реорганізацією партії в 1918 році. 26-28 червня цього року на партійній конференції в Лондоні [10, р. 144] було прийнято нову партійну програму – «Лейбористи та новий соціальний порядок» (“Labour and the New Social Order”), яку підготували А.Хендерсон, секретар виконавчого комітету лейбористської партії, та провідний фабіанець С.Вебб [2, р. 144]. Згідно з новим статутом партії було введено інститут індивідуального членства та створені місцеві партійні організації у виборчих округах. Кардинально була змінена й мета діяльності партії. Відтепер говориться не про «робітничий клас», а про «працівників фізичної та розумової праці», яких партія мала забезпечити «плодами їх

діяльності та справедливим розподілом, яке є можливим тільки на засадах суспільної власності на засоби виробництва, системи громадянської адміністрації та контролю в межах кожної галузі та установи» [12, р. 72]. Це суттєво розширює соціальне представництво партії і вона припиняє бути суто робітничою.

Введення інституту індивідуального членства в партії та створення місцевих партійних організацій у виборчих округах згідно статуту партії 1918 року вплинули не лише на соціальний склад лейбористів. У результаті створення місцевих партійних організацій ради тред-юніонів втрачають значення політичного центра партії на місцях, хоча вони і мали право на входження в склад нових партійних організацій. З реформою партійної організації 1918 року пов'язано й виникнення феномену подвійного членства. Так, з 1918 року брати безпосередню участь в роботі низових партійних організацій на території виборчих дільниць мали право лише індивідуальні члени партії. Колективним членам це дозволялося лише за умови одночасного входження в ці організації в індивідуальному порядку.

Прагнення мати право брати участь в роботі партійних організацій, розробці документів та можливість обирати керівні органи призвело до того, що значна частина членів профспілок, які вже входили до партії через свої організації, почала вступати в місцеві партійні організації в індивідуальному порядку. Так подвійним членством в партії було охоплено приблизно 10% загальної кількості партії та не менше 70-80% її індивідуальних членів [3, с.17-18]. Крім того індивідуальне членство відкрило шлях для вступу в партію середніх прошарків, дрібної та середньої буржуазії та інтелігенції. Саме вони починають складати вагомую частину індивідуальних членів Лейбористської партії. Сам факт більш високого статусу індивідуального члена сприяв тому, що справжня роль представників не робітничих категорій ставала значно вищою. Впливова роль представників середніх прошарків, дрібної та середньої буржуазії та інтелігенції розширювали представництво партії в суспільстві.

Отже, Лейбористська партія, досягнувши досить широкого представництва в англійському суспільстві, отримує велику кількість місцевих партійних організацій в виборчих округах і стає широко представлена в англійському Парламенті. А для вдалого керівництва такою великою організацією, потрібна була гарно налагоджена система партійних структур та інституцій.

Головною законодавчою інстанцією партії стає Конференція лейбористської партії (Labour Party Conference), яка мала збиратися щорічно та приймати найголовніші рішення. Ці рішення діяли до наступної конференції. Делегати на конференцію обиралися в місцевих осередках партії. Резолюції та рішення, які обговорюються на конференції завчасно готувалися у місцевих осередках партії та профспілках. Національний виконавчий комітет спостерігав за тим, щоб конференція проходила відповідно до резолюцій [10, р. 135].

Головною виконавчою владою партії був Національний виконавчий комітет (National Executive Committee), який виконував роль головного адміністративного органа Лейбористської партії. У виконавчий комітет шляхом виборів потрапляли представники від тред-юніонів, парламентської фракції Лейбористської партії, місцевих Лейбористських партій та соціалістичних товариств. Обов'язково в виконавчому комітеті мало бути не менше чотирьох жінок. Головними посадами в виконавчому комітеті були: голова виконавчого комітету Лейбористської партії, його заступник, секретар, скарбник, національний агент, голова досліджень та голова видавництва [10, р. 136]. Лейбористська партія також мала свого голову (з 1921 р. – лідер партії), та його заступника.

Слід сказати, що лейбористська партія була добре організованою партійною структурою, мала свою законодавчу та виконавчу владу та розгалужену систему посад у виконавчих комітетах на всіх партійних рівнях.

Своєрідність соціального складу партії, погляди та ідеї її лідерів та ідеологічне підґрунтя лейборизму зумовили в ці роки формування головних концепцій, доктрин та програм партії. Основним фундаментом, на якому

сформувався лейборизм є фабіанство та християнський соціалізм [12, с. 192]. Треба наголосити, що Фабіанське товариство було головним виразником симбіозу соціалістичних та ліберальних ідей [3, с. 106]. Другою важливою складовою був християнський соціалізм, який бачив моральні принципи християнства як рушійні сили соціальних та економічних перетворень.

Деякі вчені характеризують лейбористську ідеологію як градуалістську. Градуалізм – це поступові реформи, які ведуть до соціалізму, але існування останнього передбачається на досить далеку перспективу, або взагалі стає утопічним [12, с. 192-193].

Важливим елементом лейбористської ідеології, а саме рядових колективних членів, вважається стихійний тред-юніонізм, що був представлений вимогами, які виникали в робітничому повсякденні. Праве крило партії було носієм буржуазно-ліберальних ідей. Ліве крило лейбористів та центр були виразниками соціал-демократичних ідей. Ідеї, що були близькими до європейської соціал-демократії, були привнесені Незалежною робітничою партією.

З 1918 року починають посилюватися соціалістичні ідеї всередині партії. Змінюється й тактика лейбористів. Відтепер ставка робиться не на поширення ідей фабіанського соціалізму серед буржуазно-ліберальних діячів, а на прихід до влади робітничої партії, яка б почала соціалістичні перетворення. Також було сформовано основні принципи «соціалістичної» зовнішньої політики лейбористів. В програмі партії 1918 року проголошувалась ідея створення «Ліги націй», «Міжнародного верховного суду», «Міжнародного законодавства», забезпечення світового правопорядку, «Світової економічної співпраці», міжнародного законодавства про працю тощо. Щодо колоніальної політики, то тут лейбористи виступали за поступову ліквідацію колоніальної залежності. Важливими ідеями були також ідеї християнського пацифізму (питання роззброєння, колективної безпеки).

Отже, в результаті реорганізації Лейбористської партії в 1918 році були створені організаційні та ідеологічні засади для подолання односторонньої

тред-юніоністської бази партії та залучення в її лави представників середнього класу. Соціальний склад, історія виникнення, умови формування та організація партії впливали на становлення та еволюцію ідейно-політичних концепцій лейборизму, визначали подальший політичний курс партії.

Список використаних джерел і літератури:

1. Голлан Д. Политическая система Великобритании / Д. Голлан . – Москва : Издательство Иностранной Литературы, 1955. – 223 с.
2. Pelling H.A. A Short History of the Labour Party/ H. Pelling. – London : Macmillan, 1961. – 135 p.
3. Перегудов С.П. Лейбористская партия в социально-политической системе Великобритании / С. Перегудов. – Москва: Наука 1975. – 413 с.
4. Lawton D. Education and Labour Party Ideologies 1900-2001 and Beyond / D. Lawton. – Lnd. – N.Y.: Routledge Falmer, 2005. – 182 p.
5. Вебб С. Политика фабіанцевъ и англійскій соціалізмъ / С. Вебб [и др.] // Соціалізмъ въ Англіи. Сборникъ статей англійских соціалистов. – СПб.: Тип. т-ва «Обществ. польза», 1907. – С. 52–60
6. Виноградов В.Н. Закат Кейр Гарди и возвышение Рамсея Макдональда (Из истории раннего лейборизма)/ В. Виноградов // Новая и новейшая история. – 1972. – №5. – С. 87–102.
7. Вертгеймер Ф. Лицо английской рабочей партии / Ф. Вертгеймер. – М.-Л. : Государственное социально - экономическое издательство, 1931. – 183 с.
8. Cook C. The Longman Handbook of Modern British History, 1714-2001 / C. Cook, J. Stevenson. – London: Longman, 2001. – 506 p.
9. McKenzie R.T. British Political Parties: The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties / R. McKenzie. – Melbourne: William Heinemann Limited, 1955. – 626 p.
10. Butler, D. British Political Facts, 1900-1994 / D. Butler, G. Butler. – London: Macmillan, 1994. – 541 p.

11. Cole G.D.H. A History of the Labour Party from 1914 / G. Cole. - London : Routledge and Kegan Paul Ltd, 1948. – 522 p.
12. Кривогуз И. М. Идеология международной социал-демократии в период между двумя мировыми войнами / И. Кривогуз [та ін.]. – Москва : Наука, 1984. – 365 с.

References:

1. HOLLAN, D. (1955) *Politicheskaya sistema Velikobritanii*. Moskva: Izdatelstvo Inostrannoy Literaturyi.
2. PELLING, H.A. (1961) *A Short History of the Labour Party*. London: Macmillan.
3. PEREGUDOV, S.P. (1975) *Leyboristskaya partiya v sotsialno-politicheskoy sisteme Velikobritanii*. Moskva: Nauka.
4. LAWTON, D. (2005) *Education and Labour Party Ideologies 1900-2001 and Beyond*. – London - New York, Routledge Falmer.
5. VEBB, S. (1907) Politika Fabiantsev' i angliyskiy sotsializm. *Sotsializm' v' Anglii. Sbornik' statey angliyskih sotsialistov*. 1, p. 52-60.
6. VINOGRADOV, V. N. (1972) Zakat Keyr Gardi i vozvyishenie Ramseya Makdonalda (Iz istorii rannego leyborizma). *Novaya i noveyshaya istoriya*. 5, p. 87–102.
7. VERTGEYMER, F. (1931) *Litso angliyskoy rabochey partii*. Moskva – Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomicheskoe izdatelstvo
8. COOK, C., STEVENSON, J. (2001) *The Longman Handbook of Modern British History, 1714-2001*. London: Longman
9. MCKENZIE, R.T. (1955) *British Political Parties: The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties*. Melbourne: William Heinemann Limited.
10. BUTLER, D., BUTLER, G. (1994) *British Political Facts, 1900-1994*. London: Macmillan.

11. COLE, G.D.H. (1948) *A History of the Labour Party from 1914*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
12. KRIVOGUZ, I. M. et al. (1984) *Ideologiya mezhdunarodnoy sotsial-demokratii v period mezhdv dvumya mirovyimi voynami*. Moskva: Nauka.

Olha Buturlimova, PhD student

Faculty of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FORMATION AND EVOLUTION OF THE BRITISH LABOUR PARTY

***Abstract.** The article examines the processes of organizational development of the British Labour Party in the early XXth century, the evolution of the party structure and political programme in the twentieths of the XXth century. Special attention is paid to researching the formation of the Social Democratic Federation, Fabian Society and Independent Labour Party till the time of its joining to the Labour Representation Committee in 1900 and adopting the “Labour Party” name in 1906. The author’s aim was to comprehensively investigate the political manifests and activities of those organizations on the way of transformation from separate trade-unions and socialist groups to apparent union of labour, and then to the mass and wide represented parliamentary party. However, the variety of social base of those societies is distinguished, and difference of socialist views and tactics of achieving the final purpose are emphasized. Considerable attention is paid to the system of the individual membership and results thereof in the process of the evolution of the Labour Party’s organization.*

The reorganization of the Labour party in 1918, Representation of the People Act, 1918 and the crisis in the Liberal party were favourable for the further evolution of the Labour Party. It is summarized that the social base, the history of party’s birth, the conditions of formation and the party system had influenced the process of the evolution of the ideological and political concepts of Labourism.

Key words: *Labour Party, Independent Labour Party, Social Democratic Federation, Fabian Society, Great Britain.*

Надійшла до редколегії 20.06.18.